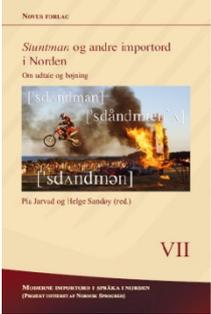

Moderne importord i språka i Norden

Titel:	Tilpasning eller ikketilpasning? Resultater	
Forfatter:	Pia Jarvad	
Kilde:	Moderne importord i språka i Norden VII. <i>Stuntman og andre importord i Norden. Om udtale og bøjning,</i> 2007, s. 201-220	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/min/issue/archive	

© Novus forlag 2007

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Tilpasning eller ikketilpasning? Resultater

Pia Jarvad
Dansk Sprognævn, København

1. *Indledning*

Den morfologiske tilpasning af engelske importord i talen har især drejet sig om at konstatere om informanterne har benyttet engelsk morfologi eller hjemlig morfologi, og der har i højere grad end ved den fonetiske del været tale om et enten–eller, fx enten brug af flertals-*s* eller hjemlige flertalsmorfemer som *-er*, *-ar* o.l. De usikkerhedsmomenter der har været i informanternes svar, aflytningen af dem mv., spiller således i mindre rolle ved den morfologiske del. Derimod er analysen af den fonetiske tilpasning vanskeligere. Det er nærliggende at antage at den fonetiske tilpasning består i at lyde som ligger tæt på modtagerssproget, bliver udtalt som den nærmestliggende lyd i modtagerssproget. Når ligheden er stor, kan tilpasningen ske automatisk, og den bemærkes næppe af hverken taler eller lytter. Det gælder fx i dansk for udtalen af <b d g>, som er stemte i engelsk, men ustemte i dansk. Når afstanden fra engelsk udtale er større, kan tilpasningen volde besvær, og der kan vælges en blandt flere nærliggende lyde i det hjemlige sprog, fx [f], [s] eller [t] som modsvar til [θ]; der kan være vaklen mellem en intenderet fremmed udtale og en hjemlig, fx [w-] eller [v-].

Distributionen (dvs. regler for kombinationer) af det hjemlige sprogs lyde kan blokere for at der vælges en lyd som i det hjemlige sprog er den samme eller er meget tæt på engelsk, fordi denne lyd ikke kan optræde i alle lydforbindelser. Det gælder således for [ʌ] – en lyd som i dansk ligger tæt på a-kvaliteten i ordet *lak*. Denne a-kvalitet benyttes ikke som substitut fordi den kun kan bruges i dansk foran velær; foran dental har dansk den mere lukkede a-kvalitet, fx *bat*.

Det er ikke klart hvilken rolle ortografien og de dertil hørende regler om lyd til udtale og udtale til lyd spiller for graden af tilpasning. I finsk er der stor overensstemmelse mellem finsk ortografi og udtale, mens der i dansk er meget langt mellem skrift og udtale. En rækkefølge mellem sprogene når man måler afstanden mellem skrift og udtale, kunne være at dansk og færøsk har meget høj grad af afstand; svensk og finlandssvensk nogen afstand, norsk mindre afstand og finsk næsten ingen afstand. Dette kan tænkes at have betydning for graden af tilpasning.

2. *Om at sammenligne*

Det er nok muligt at kunne sammenligne alle de forskellige morfologiske og fonetiske træk som er resultat af en tilpasning (eller ikketilpasning) i sprogene, og dermed udsige noget om graden og forskelligheden af tilpasningen i de 7 sprogsamfund. Men en sådan sammenligning er vanskelig og omfattende, og der er her i undersøgelsen

kun udvalgte træk som vi på forhånd havde anset som mulige kandidater til at konstatere en forskel. Det er derfor ikke sikkert at resultaterne svarer til en fuldstændig undersøgelse.

Et af problemerne når man forsøger at kvantificere tilpasning for 7 sprog, er om de enkelte træk, fx engelsk [w] → dansk [v], er repræsentative for resten af den danske sprogs behandling af engelsk – morfologisk og fonetisk.

Et andet spørgsmål i kvantificeringen af resultaterne er om et træk er en beskeden ændring eller en markant ændring af udgangssproget. I artikulatorisk henseende kan der siges at være meget lidt forskel mellem fx [t] i engelsk og i dansk, mens det auditivt kan være meget afgørende fx for en englænders opfattelse. Der er ikke en en-til-en-korrespondens mellem et fonetiske træk og dets vægt i opfattelsen og tilpasningen. Her tælles morfologiske træk og artikulatoriske ligheder og forskelle ens som enten tilpasning eller ikketilpasning.

Også i spørgsmålet om vurderingen af tilpasningen spiller hyppig versus sjælden ind. Hvad vejer mest: er det tungtvejende at hyppigt forekommende fonetisk træk (dvs. med mange importord) tilpasses, fx ord med engelsk skrevet <u>, eller er det tungtvejende at sjældent forekommende træk som [θ] tilpasses? På samme måde er det ikke afgjort hvorledes man skal vurdere hyppige og sjældne ord (= hyppighed i hyppighedsundersøgelser) og deres tilpasning. Hvad vejer tungest i vurderingen af tilpasningen: et fonetisk princip som rammer mange ord over for en tilfældig tilpasning uden egentlig mønster? Hvordan disse forskellige typer, central vs. perifer; hyppig vs. sjælden, er repræsenteret i materialet i de nationale undersøgelser er ikke undersøgt. (Rapporten om tilpasning af importord i skriftsproget kan derimod give et indblik i dette.) Derfor kan man frygte at der her er tale om at sammenligne og kvantificere både æbler og pærer, men trods disse forbehold gøres forsøget.

3. *Morfologiske variable*

De morfologiske variable er beskrevet nærmere i Pia Jarvads indledningsartikel i kapitel 2.3. Det har drejet sig om genustildeling til engelske substantiver, hjemlig vs. fremmed afledning af verbalsubstantiver (nomen actionis og nomen agentis), valg af hjemlig vs. fremmed flertalsform til substantiver i ubestemt form og i bestemt flertal samt bøjning af adjektiver i flertal og neutrum. Som det fremgår af tabel 1 er ikke alle variable undersøgt (eller har været mulige at undersøge) i alle sprog. Tabel 1 viser tilpasningen i de 7 sprog. I Pia Jarvads indledningsartikel i kapitel 2.5. er der gjort nærmere rede for hvad tilpasning er.

En af de tilpasninger som undersøges i det danske og det islandske materiale, er tildelingen af substantivers køn. Som det fremgår af tabel 1, sker der tildeling i alle tilfælde, men man kan ikke udlede at det ene køn er mere tilpasning end det andet; tildeling af køn er tilpasning, og eftersom den synes at være gennemført, er den dermed urelevant her.

Tabel 1: Morfologiske træk – tilpasning (i procent)

	Finlands					
	Islandsk	Færøsk	Norsk	Dansk	Svensk	-svensk Finsk
Køn substantiv	100			100		
Nomen actionis –(n)ing		38	34	17	38	52 50
Nomen agentis	74	100	75			
Flertal substantiv	98	56	88	15	43	54 97
Bestemt flertal substantiv			99	66		
Adjektiv flertal	3	80	70	39	88	64 88
Adjektiv neutrum	3			61		

Bestemt form flertal af substantiverne er undersøgt i islandsk, norsk og dansk. Bestemtheds morfemet er i nordiske sprog efterhængt, mens det i engelsk er foranstillet: *the*. Det er således ganske vanskeligt at forstille sig en tilpasning her. Det er en diskussion værd om bevarelse af *-s-* i bestemt form flertal er en engelsk påvirkning eller en regelmæssighed inden for det nationale sprog. Normalt siges det at bestemt form flertal dannes ved tilføjelse af et morfem på ubestemt flertal. Derfor er der i alle sprog tale om at man i bestemt form gør som sædvanligt – tilføjer bestemtheds morfemet (fx i dansk: *-ne*) på flertalsformen:

abe – aber - aberne
 hus – huse - husene
 airbag – airbags – airbagsne

Læg vel mærke til at den skriftlige interpretation af bestemt form flertal er *airbagsene*, men det kan ikke skelnes lydligt fra den skriftlige interpretation *airbagsne*, her sker således en ortografisk tilpasning af det lydlige.

Bestemt form flertal er kun undersøgt i dansk og norsk. I dansk er den hyppigste bøjning *-erne/-ene*, mindre hyppig er *-sene*, fx *managerne* 50 %, *harddiskene* 75 %, men *airbagsene* 44 %. I norsk vælger 5 % af informanterne formen *managers* som bestemt form flertal – i alle andre tilfælde er det hjemlige former, fx vælger 100 % *stuntmennene*, 10 % *displaya*. Bestemt form flertal indgår ikke i den statistiske sammenligning af sprogene.

Adjektivbøjningen er i nogle sprog både undersøgt i kategorien fælleskøn–intetkøn, fx *cool-coolt*; og i ental–flertal, fx *cool-coole*, og i nogle sprog både i attributiv og prædikativ stilling, fx *coole børn, drengebandet er coolt*. Men da alle ikke har undersøgt alle muligheder, og da der heller ikke er grund til at antage at dette skulle influere, er disse slået sammen til en kategori.

Tilbage er disse sammenlignelige træk inden for morfologien som vist i tabel 2:

Tabel 2: De fælles morfologiske træk. Tilpasning til hjemligt sprog (i procent)

	Finlands-						
	Islandsk	Færøsk	Norsk	Dansk	Svensk	svensk	Finsk
Verbalsubstantiv	74	100	75	17	38	52	50
Substantiv flertal	98	56	88	15	43	54	97
Adjektiv flertal	3	80	70	39	88	64	88
Gennemsnit	58	79	79	44	56	57	78

3.1. Verbalsubstantiv

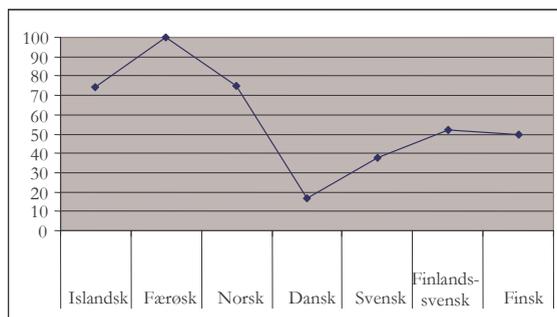
I engelsk er en række substantiver dannet som verbalsubstantiver af verbet. Det gælder fx *to hack* (vb.) 'at hakke' → *a hacking* (sb.) 'det at hakke', (nomen actionis) og *a hacker* (sb.) 'person som hakker', (nomen agentis). Samme orddannelsesprincip findes i alle sprogene, men kun i dansk, svensk og finlandssvensk er det muligt at konstatere en tilpasning til modtagerssproget fordi den hjemlige substantivering kan tilpasses med *-ning* i stedet for udgangssprogets *-ing*. Det kan bemærkes at importvejen normalt er at et sprog først modtager verbalsubstantivet, oftest nomen actionis, dernæst kommer eller dannes på hjemlig grund det bagvedliggende verbum i participiumsform, dernæst i passiv og endelig så i aktiv, fx i dansk *mailing* (1981), *mailet* (1989), *mailes* (1993), *mailer* (1999) (Jarvad 1995: 75-76). Det omvendte at låne verbet og dertil danne substantiv sker sjældent, men man kan dog godt forestille sig en situation hvor alle former eksisterer side om side, og sprogbrugeren opfatter fx *jogging* eller *jogning* synkront som dannet af *jogge* uden tanke på indlånshistorien der ligger bag.

I norsk er afledning med *-ning* et træk der findes i ældre bokmål og er næppe produktivt længere. Derimod kan fordelingen af tonemet bruges som signal for tilpasning eller ikke tilpasning. Hvis verbalsubstantivet er dannet på hjemlig norsk basis, skal det have tonem 2, hvis ikke vil det have tonem 1. I det norske afsnit findes redegørelsen for fordelingen af tonem 1 og 2 under fonologien (Roy Johansen kapitel 7.1.5.), men her er det tolket som signal for morfologisk struktur.

I islandsk og færøsk er hjemlig afledning med *-ning* et træk som ikke her er relevant. I færøsk er *-ning* således et træk der viser påvirkning fra dansk, ikke et hjemlig suffiks. Derimod kan nomen agentis dannes hjemligt ved suffikset *-ari*, som modsvarer det engelske suffiks *-er*, fx *mixer* vs. *mixari*. Denne orddannelsesstype er undersøgt i stedet for *-ing/-ning*.

I finsk er forholdene sådan at engelsk *-ing* kan blive til det hjemlige *-inki*, *-is* eller *-ari* (*feeling* → *fiilinki*, *fiilis*, *fiilari*), og denne tilpasningsmulighed er medtaget her.

Figur 3: Tilpasning af verbalsubstantiver til hjemligt sprog (i procent)

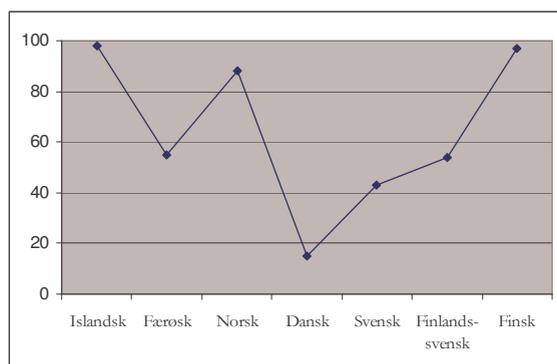

Rækkefølgen for størst tilpasning til hjemligt sprog er at færøsk er på top, islandsk og norsk ligger på linje og er meget tilpassede, herefter følger finlandssvensk, finsk, svensk, mens dansk er meget lidt tilpasset.

3.2. Substantivbøjningen

I substantivbøjningen er der i sammenligningen kun fokuseret på ubestemt flertal. Det afspejler naturligvis at ubestemt flertal-*s* fra engelsk vel nok er det træk som er mest trængt ind i modtagersprogene (Söderberg 1983; Jarvad 1995: 75; Ravnholt 2007: 194 f.), og det er et træk hvis ophav diskuteres, jf. gamle ord i dansk som *østers*, *marengs* hvor det oprindelige flertals-*s* nu opfattes som hørende til stammen, og i nyere importord fra andre sprog, fx *blini* (russisk), *cigarillo* (spansk) som begge har valgfri *s* i henhold til Retskrivningsordbogen (jf. også Bønlykke Olsen 2002). Der er altså noget der tyder på at -*s* som flertal til substantiver allerede er indgået som mulig flertalsendelse i hvert fald i dansk og svensk. På basis af tabel 2 ovenfor kan denne oversigt dannes:

Figur 4: Tilpasning af substantiv flertal til hjemligt sprog (i procent)

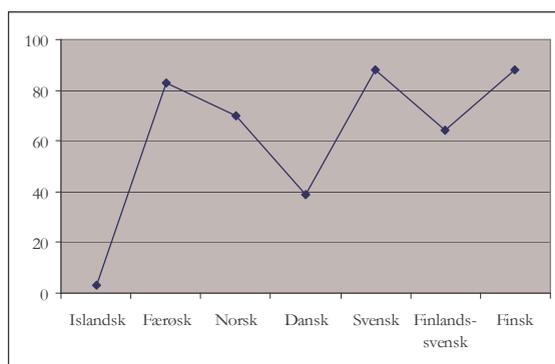

Rækkefølgen for størst tilpasning til hjemligt sprog er at finsk og islandsk slet ikke er med på at bruge $-s$ som flertalsendelse, her benyttes de hjemlige bøjningsmorfemer på importordene. Herefter kommer norsk, færøsk, finlandssvensk og svensk, mens dansk er suverænt mest utilpasset, og dermed det sprog der hyppigst bruger flertals- s .

3.3. Adjektivbøjning

I alle sprog er flertalsbøjningen undersøgt, og i flere er også tilstedevær/fravær af bøjning i neutrum med $-t$ undersøgt. I sammenligningen er der som nævnt tidligere ikke skelnet, men de er slået sammen under kategorien ”kongruens mellem adjektiv og det der bestemmer adjektivet”, og det antages at den bøjede form i overensstemmelse med hjemligt mønster repræsenterer en tilpasning til modtagersproget, også selv om modtagersproget har adjektiver af hjemlig struktur som ikke bøjes, fx dansk *tro* (’trofast’). På basis af tabel 2 ovenfor kan denne oversigt dannes:

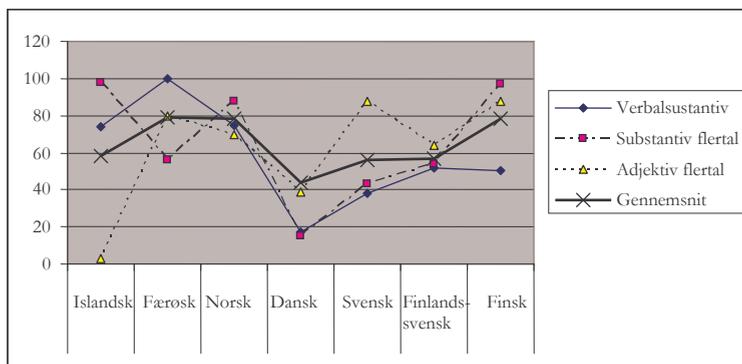
Figur 5. Tilpasning af adjektiv flertal til hjemligt sprog i %

Rækkefølgen for størst tilpasning til hjemligt sprog er finsk, svensk og færøsk, og ret tilpassede er norsk og finlandssvensk, herefter kommer dansk i midten, mens islandsk er suverænt utilpasset. Det er uventet og adskiller sig fra alle andre variable.

De morfologiske variable ser samlet ud som i figur 6:

Figur 6: Tilpasning af morfologiske variable til hjemligt sprog (i procent)

Det ser godt nok forvirret ud, men der tegner sig dog et mønster: dansk er helt klart mest utilpasset og enig med sig selv idet variationen er lille. Også finlandssvensk og norsk udviser en lille variation omkring en fordeling med tilpasning i 60 % af tilfældene for finsk og hele 80 % for norsk. Samme gennemsnitlige niveau som norsk har finsk og færøsk, som dog har større variation. Islandsk ligger også på et gennemsnit på ca. 60 %'s tilpasning, men her er afvigelser fra gennemsnittet adjektivbøjningen for islandsk markant, og det er den der flytter islandsk fra at være meget tilpasset til samme niveau som finlandssvensk og svensk.

4. Vokaler

De fælles variable i de syv sprog er dem som står i tabel 7 nedenfor. Det er de variable som er genstand for en sammenligning af tilpasningen i de syv sprog. Der har været medtaget adskillige andre variable i de nationale undersøgelser, fx dansk stød som man kan regne som en tilpasning, hvis det engelske ord med samme struktur får stød, fx engelsk *smart*, *dart* jf. hjemligt: *fart*, *part*. Men det gælder således kun for dansk og er derfor udeladt her. Svagtryksvokalen som bruges i ordene *bacon*, *badminton*, skrevet <-on> og [θ] som i *thousand*, har ikke været relevant for islandsk, men omtales alligevel her fordi det kun er islandsk der mangler.

Tabel 7. Fælles fonetiske variable i de syv sprog
C = konsonant

Ortografi	Lyd	Eksempel
<i>Vokaler</i>		
<u>	[ʌ]	<i>trucker</i>
<ou>	[ə]	<i>bacon</i>
<i>Diftonger</i>		
<ai>	[eɪ]	<i>mail</i>
<oa/ow>	[əʊ]	<i>toaster</i>
<i>Konsonanter</i>		
<r->	[r-]	<i>rock</i>
<-r->	[-r-]	<i>aerobic</i>
C<r->	C[r-]	<i>trust</i>
<w->	[w-]	<i>walkman</i>
<Cw->	C[w-]	<i>twist</i>
<th->	[θ-]	<i>thousand</i>
<-th>	[-θ]	<i>death</i>
<ch->	[tʃ]	<i>charter</i>
<-ch>	[-tʃ]	<i>brunch</i>
<j->	[dʒ-]	<i>jetlag</i>
<-dg(e)>	[-dʒ]	<i>badge</i>

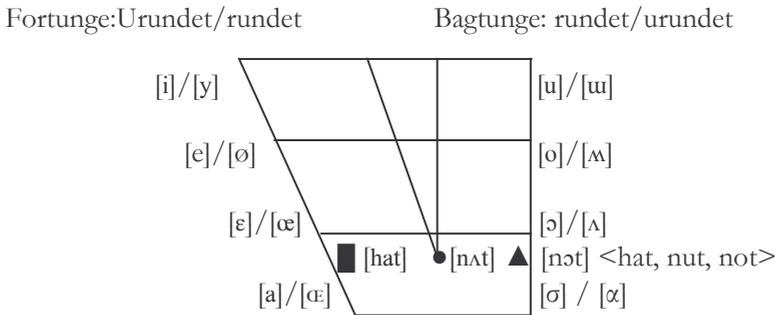
4.1. Stuntman på pub: Tilpasning af den engelske vokal [ʌ] i de nordiske sprog

Vokalen [ʌ] findes i engelske ord som *trucker*, *nut*. Ortografisk svarer det til engelsk skrivemåde med <u>, fx *truck*, <ou>, fx *rough*, og sjældent <oo>, fx *blood*. Vokalen kan beskrives artikulorisk som en trykstærk, spændt, urundet mellem- eller bagtungevokal som er mellem halvsnæver og halvåben i henseende til åbningsgrad (Davidsen-Nielsen 1984: 82).

I Daniel Jones' kardinalvokalskema er den engelske lyd placeret som i figuren nedenfor (efter Jensen og Mees 2007: 85). To beslægtede engelske vokaler som har samme åbningsgrad, men som adskiller sig fra [ʌ] ved henholdsvis at være fortunge og urundet [a] og bagtunge og rundet [ɔ], er medtaget i skemaet.

Vokalen tilpasses i alle de undersøgte sprog, dog ikke på samme måde. I de nordiske standardsprog er alle bagtungevokaler rundede, mens fortungevokalerne både kan være rundede og urundede.

Figur 8: Daniel Jones kardinalvokalskema med den engelske vokal [ʌ] markeret med en cirkel, [a] er markeret med en firkant og [ɔ] markeret med en trekant

4.1.1. Den artikulatoriske realisation af vokalen [ʌ]

I islandsk undersøgtes adskillige ord, og antallet af informantsvar, N, var 205. I den islandske redegørelse oplyses det at det vides fra tidligere undersøgelser at vokalen [ʌ] udskiftes med [œ], en halvåben fortungevokal som svarer til skriftens <ö>, som kendes fra tidlige indlån som adjektivet *ríff* (e. *rough*). Der findes også eksempler hvor [ʌ] erstattes med [ɣ], en rundet og lukket og lidt centreret, slap fortungevokal, som svarer til skriftens <u> som i *trukkur* (e. *truck*). I den islandske undersøgelse er tilpasningen til [œ] helt overvejende – 100% undtagen ved ordet *punk*. Det vil således sige at islandsk tilpasser fra en urundet, halvåben mellem-tungevokal til en rundet halvåben fortungevokal. Engelsk [ʌ] bliver til islandsk [œ].

I færøsk undersøgtes ordet *truck*, og N = 33. Den mest nærliggende vokal er bagtungevokalen [ʊ] eller [ɔ]. Vokalen [ʊ] er en slap, snæver til halvsnæver rundet bagtungevokal. I ældre færøske ord er vokalen oftest tilpasset til <u> som i *trupul* og *punkari*, men <ø> findes også: *bøffil*. I ordet *truck* viste det sig at alle informanter brugte en færøsk vokal: De allerfleste brugte [ʊ], en enkelt brugte [ɔ], og to havde begge udtaler. Det vil således sige at færøsk tilpasser fra en urundet, halvåben mellem-tungevokal til en rundet halvsnæver, slap bagtungevokal. Engelsk [ʌ] bliver til færøsk [ʊ].

I norsk undersøgtes ordene *truck* og *pub*, og N = 80. Der er ingen vokal svarende til den engelske, og der er næppe tale om variation idet 99 % af alle informanter brugte vokalen [œ] i de to ord *truck* og *pub* som var de stavet *trøkk* og *pøbb*. I Sandøy (2000: 127) oplyses det at der er andre udtaler, [ɣ] i ældre ord som *dýfel*, engelsk *duffel*, og udtalen med [ʉ] som i *lunch*, *puck*. Efter Johansson og Graedler (2002: 152) er den nærliggende vokal svarende til engelsk [ʌ] den vokal som skrives <a> som i *hatt*. Den findes kun i ordet *karri* (engelsk *curry*). I nogle tilfælde assimileres der til [ɔ], fx *country*, *cover*. Hos samme (s. 156) karakteriseres udtalen med [ʉ] eller [ʊ] som meget almindelige læseudtaler ved siden af den almindelige ø-udtale. Det vil således sige at norsk tilpasser fra en urundet, halvåben mellem-tungevokal til en rundet, halvåben fortungevokal. Engelsk [ʌ] bliver til normalt norsk [œ].

I dansk undersøgttes ordene *truck* og *gaffeltruck*, og N = 80. Den engelske vokal [ʌ] ligger tæt på fire lyde i dansk [a œ ɔ], men resultatet er entydigt, der substitueres med den åbne [ɔ]-lyd (95 %), som er en mere bagtungeartikuleret og rundet lyd end den engelske urundede midttungelyd. Den har den samme åbningsgrad som den engelske. Tidligere har der været større variation, med [ɔ] og [u] som i *bluff*, *humbug*, *slum*, henholdsvis *cutter*, *puck* (i *(is)hockey*); og enkelte ord, som næppe mere udtales således: med [œ] (*bluffe*) (Sørensen 1973: 30). Den nærmestliggende vokal svarende til engelsk [ʌ] er den vokal som i dansk skrives <a> som i *lak*. Den findes kun i ordet *karry* (e. *curry*), jf. samme ovenfor i norsk. Når den normalt ikke er gangbar som substitut, skyldes det at a-lyden er en bunden variant af fonemet /a/ som ikke forekommer foran dental, mens den engelske lyd både forekommer foran dental og andre. Åbent [ɔ] findes i hjemlige ord med skrevet <o>, *komme*, *tosse* og skrevet <å> *måtte*, mens hjemlige ord med skrevet <u>, har [ɔ] *bugge*, *smukke*. Det vil således sige at dansk tilpasser fra en urundet, halvåben mellemtingevokal til en rundet, halvåben bagtungevokal. Engelsk [ʌ] bliver til den danske åbne [ɔ].

I svensk undersøgttes *lunch*, *pub* og *stuntman*, og N = 120. Heller ikke i svensk er der en-til-en-korrespondens mellem den engelske vokal og en svensk vokal. De fleste informanter udtaler ordene i en tilpasset udgave med vokalen [ø], den korte vokal som kendes i svenske ord med <u>, fx *hund*. Det er en snæver til halvsnæver, rundet mellemtingevokal. I ordet *stuntman* er der 40 %'s udtaler som viser en tilpasning til den engelske lyd [ʌ] men ellers er billedet at svensk i alt med 86 % tilpasser fra en urundet, halvåben mellemtingevokal til en snæver til halvsnæver, rundet mellemtingevokal. Engelsk [ʌ] bliver til svensk [ø].

I finlandssvensk undersøgttes også *lunch*, *pub* og *stuntman*, og N = 119. Heller ikke i finlandssvensk er der en-til-en-korrespondens mellem den engelske vokal og en finlandssvensk vokal. De fleste informanter udtaler ordene i en tilpasset udgave og finlandssvenskarna benytter [ʉ] helt overvejende, sjældnere [ɑ]. Det vil således sige at finlandssvensk tilpasser fra en urundet, halvåben mellemtingevokal til en urundet, snæver mellemtingevokal. Engelsk [ʌ] bliver til finlandssvensk [ʉ].

I finsk er der undersøgt *stuntman* og *pub*, og N = 54. Helt overvejende blev der på finsk benyttet skriftkorrespondensen om at <u> bliver til [u], i 84% af tilfældene, mens 16 % benyttede en engelsk vokal. Det vil således sige at finsk tilpasser fra en urundet, halvåben mellemtingevokal til en rundet, snæver bagtungevokal. Engelsk [ʌ] bliver til finsk [u].

Resultatet er at alle sprog tilpasser, i artikulatoriske termer er der sprog som tilpasser og dermed ændrer på en eller flere artikulatoriske parametre, fx en spændt vokal bliver til en slap (svensk), urundet bliver til rundet (dansk), mellem- eller bagtungevokal bliver til fortungevokal (islandsk og norsk) og den halvsnævre og halvåbne bliver til snæver (finsk).

Der er nogle fonologiske betingelser for at visse lyde ikke kan benyttes i de enkelte sprog og at visse andre kan det. I drøftelserne undervejs har kriteriet for at regne en lyd (eller et morfologisk træk) som tilpasning været at lyden skulle være anderledes end den engelske, og hjemliggjort. Omvendt skulle udtalen for at blive regnet som ikketilpasset, være intenderet som en engelsk udtale, ikke nødvendigvis en fuldstændig identitet med det fremmede, blot fx ved at informanten forestiller sig at bruge den engelske lyd, den lyd han eller hun også ville bruge i en engelsk kon-

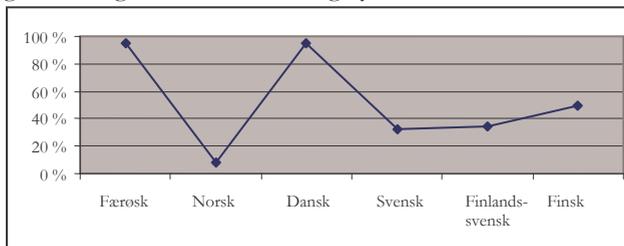
tekst. Det betyder at udtaler som svarer til de udtaler som er almindelige hos almindelige informanter når de snakker engelsk, regnes som intenderede engelske udtaler.

Men resultaterne her synes ikke at gøre det muligt at afgøre om der er tale om intenderet engelsk eller decideret tilpasning, der sker noget i alle tilfælde. Der er tale om tilpasning i alle tilfælde idet lyden ikke gengives som på engelsk. Derimod er resultaterne interessante idet de viser noget slægtskab i tilpasning over tid mellem islandsk, norsk og dansk. Den rundede fortungevokal [œ] har været brugt i dansk, men er ikke fastholdt ved skriftsprogsnormering som i islandsk og norsk med skrivemåden <ö> og <ø>, og det kan tænkes at dansk derfor i dag i større grad vælger en vokal som ligner mere end [œ]. Det er værd at bemærke at alle tre sprog har åbningsgraden fælles og fælles med den engelske lyd. På den anden side har vi færøsk, svensk og finlandssvensk, sprog som alle har en mellemtungevokal til rådighed for en assimilation, og den benyttes. (Dog er færøsk [u] en slap vokal, dvs. at den erfaringsmæssigt opfattes som en mere centreret, lavere vokal). Finsk tilpasser efter hjemlig skrift-til-lyd-korrelation.

4.2. *Badminton og common sense. Svagtryksstavelsen*

Den trykssvage vokal skrevet <o> foran <n> er normalt i engelsk udtalt som [-ən] med en neutral svagtryksvokal. I de nordiske sprog vil en fuldvokal i svagtryksstilling normalt udtales som en fuldvokal. I den islandske undersøgelse er denne variabel ikke medtaget. Det er derfor regnet som en tilpasning til modtagerssproget hvis ord som *badminton* og *common sense* i de pågældende stavelser udtales med fuldvokal., og en udtale med swa i stavelsen [-ən] er regnet som neutral.

Figur 9: Valg af fuldvokal i svagtryksstavelsen skrevet <on>

I den færøske rapport nævnes det at en bogstavtro udtale kan forekomme, dvs. som [ɔ], men som det fremgår, findes den trykssvage endelse i færøsk som modsvar til *-in-* og *-un-* i skrift.

I norsk er udtalen af trykssvag *-on* i kun 6% af tilfældene tilpasset. I den norske rapport nævnes det at den normale udtale i denne position er med svagvokal som på engelsk, dermed falder udtalen sammen med den engelske udtale og er derfor i den norske opgørelse regnet som neutral.

Som det fremgår af grafen, er dansk markant stærkt tilpasset. Her er resultaterne helt i overensstemmelse med ordbøger mv. hvor swa-udtalen kun træffes i særtil-

fælde, fx præsident *Nixon* angives at forekomme sjældent hos yngre, højsociale informanter (Brink og Lund 1991).

Rækkefølgen for størst tilpasning til hjemligt sprog er færøsk og dansk som suverænt tilpassede, mens finsk er med en halvdel til hver, og finlansksvensk og svensk har kun omkring 1/3-del tilpasset, og norsk er suverænt ikketilpasset.

4.3. Diftongerne i *mail*, *down* og *toaster* m.fl.

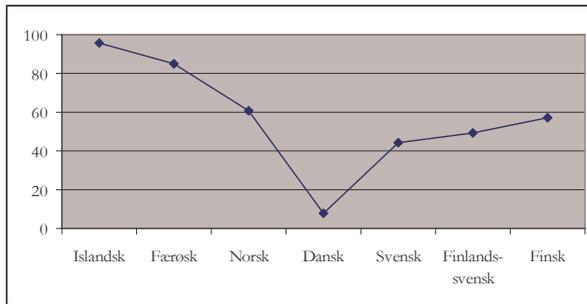
Den engelske diftong som findes i ord som *mail*, *entertainer*, er en faldende diftong gående fra halvsnæver/halvåben, urundet fortungelyd mod en snæver, urundet midt-tungelyd. I islandsk, færøsk, norsk og dansk findes diftongen [ei] i forvejen, og det er den der bruges, også selv om stavemåderne er anderledes, fx dansk *mægler* (Ravnholt 2007: 199). Her er der så hverken tilpasning eller ikketilpasning, men disse skal regnes som neutrale i henseende til dimensionen engelsk–hjemligt sprog. Det gælder også for den engelske diftong skrevet <ow> som i *down*. Diftongen er faldende fra åben rundet mellemvokal til halvsnæver rundet bagtungevokal. Den er kun relevant i svensk og finlandssvensk, de andre sprog er neutrale over for denne lydmulighed. Samme forhold genfindes ved den sidste diftong som i *toaster*, som på engelsk også er en faldende diftong fra halvåben urundet mellem-tungevokal til halvsnæver rundet fortungevokal. Alle tre diftonger giver således ikke baggrund for en sammenligning af en eventuel tilpasning.

5. Konsonanter

5.1. *Rock* og *rap*

Den engelsk r-lyd er en stemt, alveolær, halv-vokalisk tungespidslyd. I engelsk optræder lyden i forlyd, dækket forlyd og indlyd, men ikke i udlyd. Den er undersøgt i sprogene i disse positioner, og her er alle positioner dog slået sammen til en. Da det er lidt forskelligt hvordan de enkelte lyde er kategoriseret efter fonotaktiske mønstre, er det rimeligt at slå variabler sammen som hører til samme engelske fonem uanset hvilken position lyden har i ordet. Dette gælder i øvrigt for de andre undersøgte konsonanter nedenfor.

Figur 10: Tilpasning af [r] (i procent)

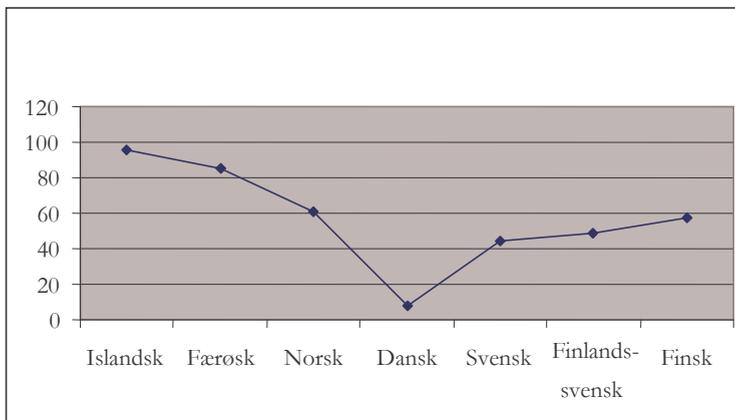

Rækkefølgen for størst tilpasning til hjemligt sprog er at islandsk og finsk er helt tilpasset, færøsk, norsk næsten tilpasset, derefter følger finlandssvensk, mens svensk og dansk er ret tæt efter hinanden.

5.2. *Walkman og twist*

Den engelske labiovelære, halv vokaliske læbelyd [w] har i alle sprog muligheden for at blive tilpasset til den hjemlige labiodentale hæmmelyd [v]. Det udnyttes i forskellig grad som det ses i figur 11. Som ved konsonanten [r] er [w] undersøgt i forskellige positioner i ordet, i forlyd og dækket forlyd og indlyd. Resultaterne af de forskellige positioner er slået sammen her.

Figur 11: Tilpasning af [w] (i procent)

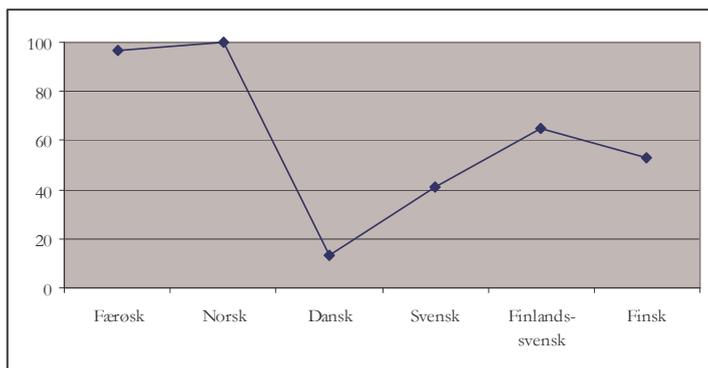

Rækkefølgen for størst tilpasning til hjemligt sprog er at islandsk er mest tilpasset, herefter følger færøsk, norsk, finsk, finlandssvensk, svensk, og helt utilpasset er dansk. Tilpasningen af [w] følger mønsteret for tilpasningen af [r].

5.3. Think *og* death

Det engelske [θ] er en ustemt dental hæmmelyd, artikuleret med tungespidsen, og den findes i islandsk. Islandsk udgår derfor i oversigten. I de øvrige sprog findes den ikke, og de nærliggende lyde som den kunne tilpasses til, kunne være [s], [t], ustemt [d] (som i dansk) og [f]. I færøsk bliver alle til [t]. Også her er [θ] undersøgt i forskellige positioner i ordet, i forlyd og indlyd. Det fremgår af figur 12 hvorledes tilpasningen fordeler sig. Resultaterne af de forskellige positioner i ordet er slået sammen her.

Figur 12. Tilpasning af [θ] i alle sprog undtagen islandsk (i procent)

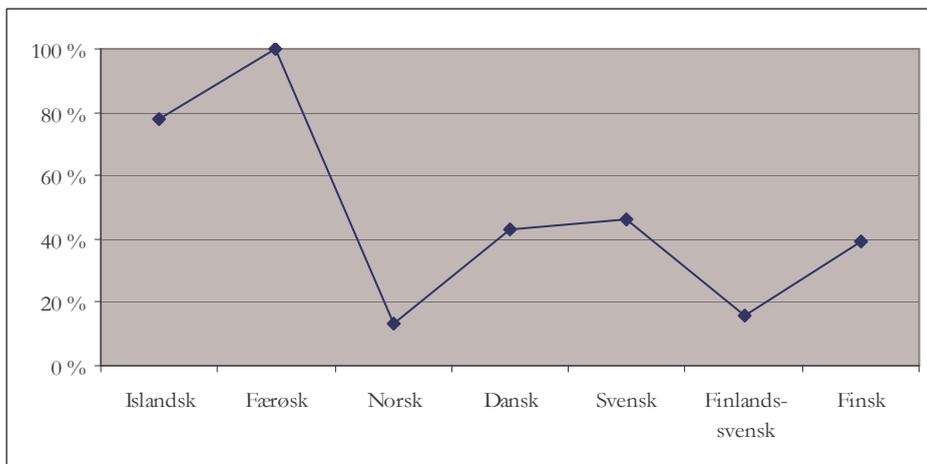

Rækkefølgen for størst tilpasning til hjemligt sprog er at færøsk og norsk er klart mest tilpasset, herefter følger svensk, finsk og finlandssvensk, mens dansk er helt utilpasset og her bruges den engelske lyd helt overvejende. Tilpasningen af [θ] følger mønsteret for tilpasningen af [r] og [w].

5.4. Charter *og* brunch

Den engelske affrikat (lukkelyd efterfulgt af hæmmelyd artikuleret samme sted) er alveolær-palatal, ustemt og med tungespids og -blad. I engelsk er der i dag blandt unge delvis sammenfald med [t] + ustemt [j] og [ʃ] således at [ʃ] realiseres for både t+j og ʃ (Davidsen-Nielsen 1997: 43).

Figur 13: Tilpasning af [ʃ] (i procent)

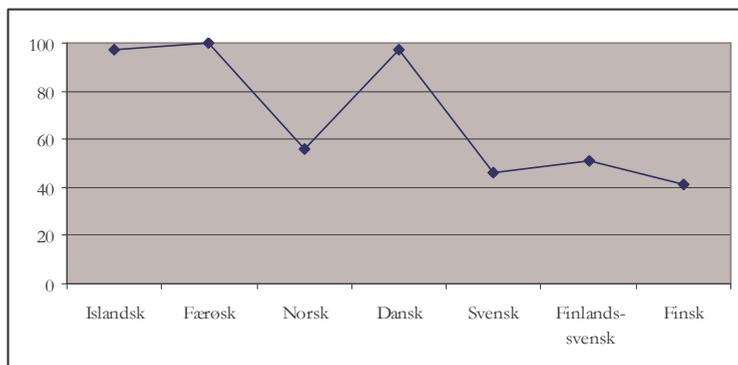

Rækkefølgen af sprogene i henseende til graden af tilpasning er angivet som *mest tilpasset*, dvs. den form som benytter en hjemlig form som den først nævnte, herefter i faldende orden med den mindst hjemliggjorte som den sidste i rækkefølgen, mest utilpasset. Rækkefølgen er at færøsk er fuldstændigt tilpasset, herefter følger islandsk, mens dansk, svensk og finsk er meget ens, mens norsk og finlandssvensk er mindst tilpasset.

5.5. Jetlag og badge

Den engelske affrikat (lukkelyd efterfulgt af hæmmelyd artikuleret samme sted) er alveopalatal, ustemt og med tungespids og –blad. Denne stemte alveopalatale lukkelyd efterfølges af en langsom åbning som resulterer i den efterfølgende stemte hvislelyd. I engelsk er der i dag blandt unge delvis sammenfald med $d +$ stemt j og $[dʒ]$ således at $[dʒ]$ realiseres for både $d + j$ og $[dʒ]$ (Davidsen-Nielsen 1997: 44). Her er den helt hjemlige variant, nemlig læseudtalen af j - som et hjemligt ord, den der kontrasteres i de enkelte undersøgelser når det gælder forlyd og den engelske skrivemåde med $\langle j \rangle$. I indlyd og udlyd er den engelske skrift $\langle g \rangle$ eller $\langle dg \rangle$.

Figur 14: Tilpasning af [dʒ] (i procent)

Rækkefølgen for størst tilpasning til hjemligt sprog er at islandsk, færøsk og dansk er fuldstændigt tilpasset, herefter følger samlet svensk, finsk, norsk og finlandssvensk som mindst tilpasset.

5.6. De fonetiske variable samlet

I tabel 15 er der en oversigt over procenterne for tilpasningen af de fonetiske variable og i tabel 16 er en tilsvarende oversigt over de fonetiske træk som er fælles, begge tabeller med angivelse af gennemsnit for hvert sprog. Som man kan se, rykkes gennemsnittet, men ikke meget. Figur 17 viser i kurveform de fælles fonetiske variable.

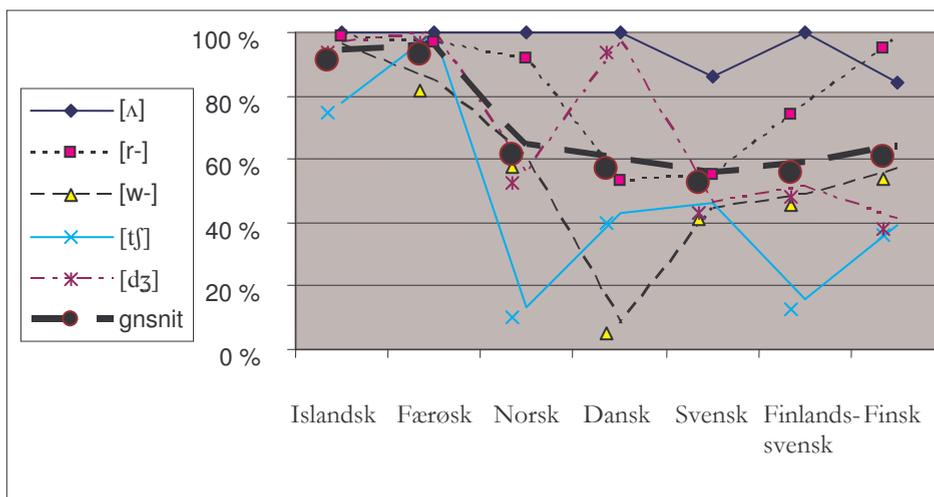
Tabel 15: Tilpasningen af de omtalte fonetiske variable (i procent)

			Islandsk	Færøsk	Norsk	Dansk	Svensk	Finlands-svensk	Finsk
Eksempel									
<i>Vokaler</i>									
<u>	[ʌ]	<i>trucker</i>	100	100	100	100	86	100	84
<-on>	[ɒ]	<i>bacon</i>		95	8	95	32	34	50
<i>Konsonanter</i>									
<r->, <Cr->	[r-]	<i>rock, aerobic, trust</i>	99	97	92	53	55	77	98
<w>, <Cw>	[w-]	<i>walkman</i>	96	85	61	8	44	49	57
<th->, <-th>	[θ-]	<i>thousand</i>		97	100	13	41	65	53
<ch->, <-ch>	[tʃ]	<i>charter</i>	78%	100	13	43	46	16	39
<j->, <-g->	[dʒ-]	<i>jetlag</i>	97	100	56	97	46	51	41
Gennemsnit			94	96	61	58	50	56	60

Tabel 16: Tilpasningen af de fælles fonetiske variable (i procent)

	Fælleslyd	Eksempel	Islandske	Færøske	Norske	Danske	Svenske	Fi-svenske	Finske
<i>Vokaler</i>									
<u>	[ʌ]	<i>trucker</i>	100	100	100	100	86	100	84
<i>Konsonanter</i>									
<r->,<Cr->	[r-]	<i>rock, aerobic, trust</i>	99	97	92	53	55	77	98
<w>,<Cw>	[w-]	<i>walkman</i>	96	85	61	8	44	49	57
<ch->,<-ch>	[tʃ]	<i>charter</i>	78	100	13	43	46	16	39
<j->,<-g>	[dʒ-]	<i>jetlag</i>	97	100	56	97	46	51	41
<i>Gennemsnit</i>			94	96	64	60	55	59	64

Figur 17: Tilpasningen af de fælles fonetiske variable (i procent) i kurveform

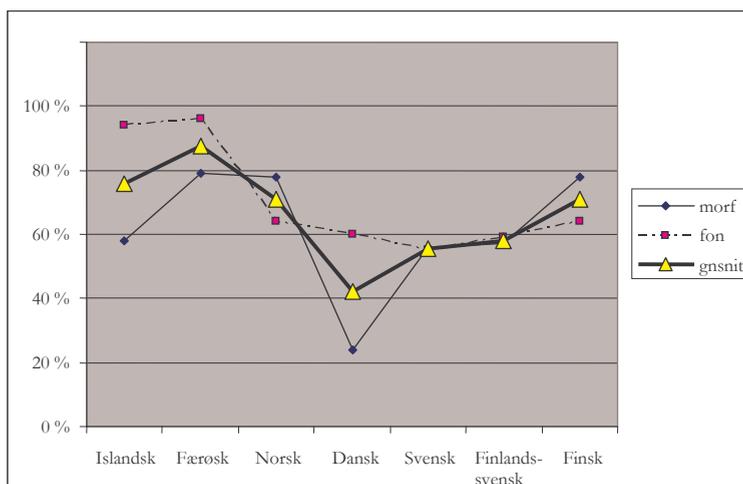

Samlet set ser det – også for de fonetiske variable – godt nok forvirret ud. Men der er lidt mønstre. Gennemsnitlig ligger islandsk og færøsk sammen om en meget stor grad af tilpasning og det sker på alle fonetiske variable idet forskellen mellem mest og mindst kun er lidt, over 20 % for islandsk vedkommende, mens det er lidt under 20 % for færøsk vedkommende. De andre sprog ligger på et gennemsnit omkring 60 % tilpasning, med uhyre lille variation sprogene imellem, med en så lille variation at det næppe er værd at bemærke. Og det er bemærkelsesværdigt at man kan konkludere at de skandinaviske sprog opfører sig så ens. Variationen er til gengæld meget stor inden for det enkelte sprogs forskellige træk, og sprogene er både i top og bund i forskellige

træk. Det er altså karakteristisk at norsk, dansk, svensk, finlandssvensk og finsk tilpasser meget i nogle situationer, og slet ikke i andre, men det er ikke de samme træk som tilpasses eller ikketilpasses i sprogene. Det er også interessant at sprogene i de skandinaviske lande og finsk faktisk følges ad, trods det at finsk er en helt anden sprogæt end de skandinaviske sprog og ligger i struktur langt fra dem.

Derfor kan den helt store sammenlægning og gennemsnitsberegning være udtryk for at lave gennemsnit af æbler og pærer, men det gøres alligevel som i figur 18 her:

Figur 18: Gennemsnittet af de morfologiske og fonetiske fællestræk (i procent)

5.6. Resultater efter ordets alder, informanternes alder, livsstil mv.

Ved opstillingen af baggrundsvARIABLE har der været hypoteser om at ord som længe har været i sprogsamfundet, tilpasses i højere grad til det hjemlige sprog, at yngre informanter tilpasser mere end ældre, og at køn, arbejdsbaggrund og livsstil ville influere på tilpasningen. I alle rapportererne er de indhøstede resultater sat op mod disse baggrundsvARIABLE, og det viser sig helt overraskende at der i det store og hele ikke er nogen entydig korrespondens mellem de fundne resultater og baggrundsvARIABLENE. Der er en tendens (dvs. en mindre overvægt til det ene) ved ordalder, køn, informantalder, men der er slet ikke noget mønster for livsstil og arbejdsbaggrund. Det er bemærkelsesværdigt.

I dansk og norsk er der en tendens til at kvinder bøjer efter hjemligt mønster, i islandsk og dansk er der en tendens til at mænd bruger flere utilpassede former end kvinder, mens køn ikke giver udslag i de andre sprogsamfund. Som noget overraskende er der tendens til at yngre tilpasser mere end ældre i dansk, norsk og svensk. Ingen af undersøgelserne kan dokumentere at gamle importord er mere tilpasset i udtalen og bøjningen end et nyt. Det er også værd at bemærke. Kun i finsk er der tendens til at gamle lån udtales og bøjes på finsk, nyere følger i højere grad engelsk.

6. Afslutning

En hypotese for lydlig tilpasning har været at informanten vælger den lyd i det hjemlige sprog der ligger artikulatorisk tættest på det fremmede sprogs lyd. Det har ikke været bekræftet i alle tilfælde, således er lyden [ʌ] et eksempel på at man i hjemligt sprog substituerer med lyde der ikke er tættest på. Derimod er der tegn på at dette gælder ved de engelske affrikater i ord som *charter* og *brunch*.

En vigtig hypotese for sprogbrugsundersøgelserne har været at sprogsamfundene har forskellig tilpasningsstrategi. Det kan resultaterne bekræfte. Der er tydelig forskel mellem på den ene side islandsk og færøsk, og på den anden side de skandinaviske sprog som i mindre grad tilpasser og gør det på tilfældige og forskellige træk. Det er karakteristisk for islandsk og færøsk at der er markant forskel på morfologisk og fonetisk adfærd idet morfologiske træk ikke tilpasses nær så meget som de udtalemæssige træk. Det kan hænge sammen med at de hjemlige morfologiske træk i højere grad virker mere påfaldende på importord end tilpasning af enkeltlyde i importord. I de skandinaviske sprog er der ikke en sådan tydelig forskel mellem morfologisk og fonetisk adfærd.

Et vigtigt resultat er at der er meget lidt konsistens i resultaterne inden for samme kategori, fx er der meget lav tilpasning for svensk i verbalsubstantiver, og høj i adjektiv flertal (38 % vs. 88 %) og fx norsk tilpasning er lav ved ustemt affrikat som i *charter*, mens den er høj ved lyden [r] (13 % versus 100 %). Det gælder for alle sprogene. I flere af rapporterne nævnes det som en konklusion at tilpasningen er ordafhængig.

Et andet vigtigt resultat er at ingen af de opstillede baggrundsvARIABLE, ordets alder i sproget, informantens alder, køn livsstil, arbejdsbaggrund synes at give et noget fingerpeg for regler for tilpasningen, der må være andre ting der styrer tilpasningen. Her kunne det tænkes som det også er nævnt i indledningen, at ordets frekvens eller det sproglige træks frekvens i importordene kan have indflydelse på tilpasningsmønstret. Også lydinventaret i det hjemlige sprog spiller ind for tilpasningen, dette har som nævnt i indledningen ikke været inddraget i undersøgelsen.

Referencer

- Brink, Lars & Jørn Lund. 1991. *Den store danske udtaleordbog*. Munksgaards Forlag. København.
- Bønlykke Olsen, Katrine. 2002. *Engelsk bøjning i dansk. En undersøgelse af engelske importords integration i det danske bøjningssystem – og af ordstrukturens rolle heri*. (Upubliceret speciale.) Københavns Universitet. København.
- Daidsen-Nielsen, Niels. 1984. *Engelsk fonetik*. Gyldendal. København.
- Daidsen-Nielsen, Niels. 1997. *An outline of English pronunciation*. 2. revised edition. Odense University Press. Odense.
- Jarvad, Pia. 1995. *Nye ord – hvorfor og hvordan?* Gyldendal. København.
- Jensen, Christian og Inger M. Mees. 2007. Englænderes opfattelse af danske vokaler. I: *Ved lejlighed. Festskrift til Niels Daidsen-Nielsen i anledning af 70-års-dagen*. Red.:

- M. Heidemann Andersen m.f. Dansk Sprognævns skrifter 39, s. 83-96. Dansk Sprognævn. København.
- Ravnholt, Ole. 2007. Let's face it: Engelsk er kommet for at blive. Nogle hints og fifs om pluralis-s'er – og lidt om andre "fremmede" bøjningsformer. I: *Ved lejlighed. Festskrift til Niels Davidsen-Nielsen i anledning af 70-års-dagen*. Red.: M. Heidemann Andersen m.fl. Dansk Sprognævns skrifter 39, s. 83-96. Dansk Sprognævn. København.
- Sandøy, Helge. 2000. *Lånte fjører eller bunad? Om importord i norsk*. Oslo: Landslaget for norskundervisning LNU / Cappelen Akademisk Forlag.
- Söderberg, B. 1983. *Från rytters och cowboys til tjuvstrykers. S-pluralen i svenskan. En studie i interferens*. Almquist & Wiksell International. Stockholm.
- Sørensen, Knud. 1973. *Engelske lån i dansk*. Dansk Sprognævns skrifter 8. Gyldendal. København.